

KAI KURIE MAŽIAU PALANKIŲ ŪKININKAUTI TERITORIJŲ ŽEMĖS ŪKIO INTENSIVUMO ASPEKTAI

Gintaras Ribokas

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Goštauto g. 11, LT-01108, Vilnius

El. paštas: gintaras.geo@gmail.com

Ribokas G. SOME ASPECTS OF AGRICULTURAL INTENSITY IN THE TERRITORIES LESS FAVOURABLE FOR FARMING. *Geografijos metraštis* 46, 2013.

Abstract. The farming conditions in Lithuania are rather variable. The earnings from farming in unproductive lands are a few times as small as from farming in fertile lands. In some Lithuanian regions agricultural activity has become unprofitable. For improvement of conditions for development of agricultural activity, the territories less favourable for farming, i.e. territories where agricultural activity is unprofitable and requires state support, were distinguished. It has turned out that these territories are rather variable in terms of agricultural activity. Some of them even include lands convenient for farming. The article focuses on analysis of agricultural activity intensity indices in the territories less favourable for agriculture. Emphasis is placed on comparison of standard output in the areas with different soil productivity of the territories less favourable for agriculture, number of farms and analysis of standard output by economic size of farms.

References 14. Figs 6. In Lithuanian, summary in English.

Keywords: land use, standard output, farming lands, economic size of farms, territories less favourable for farming.

Received: December 2013, accepted: December 2013

Įvadas

Lietuvoje egzistuoja skirtingos sąlygos žemės ūkio veiklai vystyti. Dar sovietmečiu žemė pagal našumą buvo suskirstyta į kelias kategorijas ir nuo jų priklausė žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos. Atgavus nepriklausomybę, visa tai buvo panaikinta ir nenašių žemių savininkai susidūrė su didelėmis problemomis, nes jie buvo priversti konkuruoti su geresnėmis sąlygomis ūkininkaujantais, reikėjo keisti ūkininkavimo būdą, prisitaikyti prie naujų sąlygų.

Ūkininkaujantys nenašiose žemėse atsidūrė labai sudėtingoje padėtyje, nes pajamos iš žemės ūkio veiklos buvo kelis kartus mažesnės lyginant su derlingomis teritorijomis. Todėl kai kuriuose Lietuvos regionuose žemės ūkio veikla tapo nepelninga, žemės ūkio naudmenos buvo apleistos, prasidėjo spartūs renatūralizacijos procesai. Įtakos turėjo ir spartus kaimo gyventojų mažėjimas, atsirado daugiau vyresnio amžiaus žmonių, mažėjo gimstamumas. Mažas gyventojų skaičius sukelia įvairių socialinių problemų, uždaromos mokyklos, medicinos ar kultūros įstaigos. Visa tai didina nedarbą ir socialinę atskirtį. Gyventojų skaičiaus mažėjimas, o ypač nepalanki amžiaus struktūra, daro įtaką ir darbo rinkai, trečdalis kaimo gyventojų yra pensinio amžiaus, o darbingi žmonės sudaro maždaug pusę. Nors absoliuti dauguma kaime gyvenančių šeimų yra susijusios su žemės ūkiu, tačiau tik daliai jų žemės ūkis užtikrina pagrindinę pajamų dalį. Nenašiose teritorijose yra daugiau nei vidutiniškai Lietuvoje dirbančių žemės ūkyje, daugiau smulkių ūkių, kaimo gyventojai priversti nors iš dalies patenkinti savo poreikius užsiimdami žemės ūkio veikla, nes kitų pragyvenimo šaltinių artimiausioje aplinkoje yra nedaug (nebent pensijos ir pašalpos). Susirasti darbą ne žemės ūkyje yra sudėtinga, nes dauguma kaime esančios darbo jėgos yra nekvalifikuota.

Norint geriau plėtoti žemės ūkio veiklą nenašiose žemėse, žemės ūkio ministro įsakymu, buvo išskirtos mažiau palankios ūkininkauti teritorijos, t. y. tokios, kuriose žemės ūkio veikla nėra pelninga ir kurioms buvo numatyta parama. Tačiau pasirodė, kad mažiau palankios teritorijos, pagal žemės ūkio veiklos pobūdį, yra gana skirtingos, jose yra ir tinkamų ūkininkauti teritorijų.

Darbo tikslas – išanalizuoti mažiau palankių ūkininkauti teritorijų žemės ūkio veiklos ypatumus, atsiradusius dėl skirtingo žemės našumo. Pagrindiniai uždaviniai: palyginti skirtingo našumo mažiau palankių ūkininkauti teritorijų standartinės žemės ūkio produkcijos rodiklius, palyginti įvairaus našumo teritorijų ūkių pasiskirstymą pagal ekonominio dydžio klases.

1. Teoriniai tyrimo pagrindai ir metodologija

Straipsnyje pasinaudota mokslininkų, nagrinėjusių įvairius nenašių, apleistų žemių aspektus. Šioje srityje dirbo J. Milius (Milius, Ribokas, 2008), G. Ribokas (Ribokas, 2010), (Ribokas, 2011), (Ribokas, 2012). Pažymėtini R. Survilos, G. Leimontaitės (Survila, Leimontaitė, 2010) darbai, kuriuose buvo nagrinėti apleistų žemių statistikos ypatumai. Straipsnyje remtasi P. Aleknavičiaus, nagrinėjusio tiek žemės ūkio naudmenų ploto pokyčius (Aleknavičius A., Aleknavičius P., 2010), tiek ir kaimiškųjų teritorijų žemės naudojimo problemas (Aleknavičius, 2007), darbais. Pažymėtinas E. Abalikštienės ir P. Aleknavičiaus darbas, skirtas nenašių žemių naudojimo regioninėms tendencijoms analizuoti (Abalikštienė, Aleknavičius, 2013) ir kt.

Darbe panaudoti 2003 ir 2010 metų žemės ūkio surašymų duomenys.

Standartinė žemės ūkio produkcija ir kiti rodikliai buvo skaičiuojami ir savivaldybių, ir seniūnijų lygmeniu, tai sudarė kai kurių sunkumų, nes žemės ūkio veiklą charakterizuojantys rodikliai dažnai yra pateikiami rajonų savivaldybių lygmeniu ir tik žemės ūkio surašymų duomenys yra pateikti detaliau. Pasinaudota Žemės ūkio ministerijos archyvo duomenų baze, taip pat naudota įvairi kartografinė bei statistinė informacija.

Pagrindinis analizavimo laikotarpis sutampa su 2010 metų žemės ūkio surašymu, kai kur palyginimui buvo imami ir 2003 metų žemės ūkio surašymo duomenys.

Tyrimas buvo atliekamas rajonų savivaldybių ir detalesnis – seniūnijų – lygmeniu. Tyrimui buvo atrinktos įvairaus žemės našumo teritorijos.

Norint aiškiau suvokti žemės ūkio intensyvumo ypatumus, teritorijos buvo suskirstytos į žemės našumo grupes, priklausomai nuo žemės ūkio naudmenų ekonominio balo dydžio, paimto iš Žemės kadastro (Žemės kadastras, 1989). Išskirtos 5 našumo grupės: I – < 30 balų, II – 30,1–35, III – 35,1–40, IV – 40,1–45, V > 45. I-ajai grupei buvo atrinktos Molėtų ir Zarasų rajonų savivaldybės, II-ajai: Utenos, Varėnos, Telšių, III-ajai: Ukmergės, Anykščių, Plungės, Šalčininkų, IV-ajai: Pagėgių, Šilutės ir Elektrėnų rajonų savivaldybės. Tas pats buvo padaryta ir seniūnijų lygmeniu: I-ajai grupei buvo atrinktos Marcinkonių (Varėnos raj.), Antazavės (Zarasų raj.), II-ajai – Kaniavos (Varėnos raj.), Daugailių (Utenos raj.), Tverų (Rietavo raj.), III-ajai – Tverėčiaus (Ignalinos raj.), IV-ajai – Priekulės (Klaipėdos raj.), Kintų (Šilutės raj.), V-ajai – Širvėnos (Biržų raj.), Krinčino (Pasvalio raj.) seniūnijos.

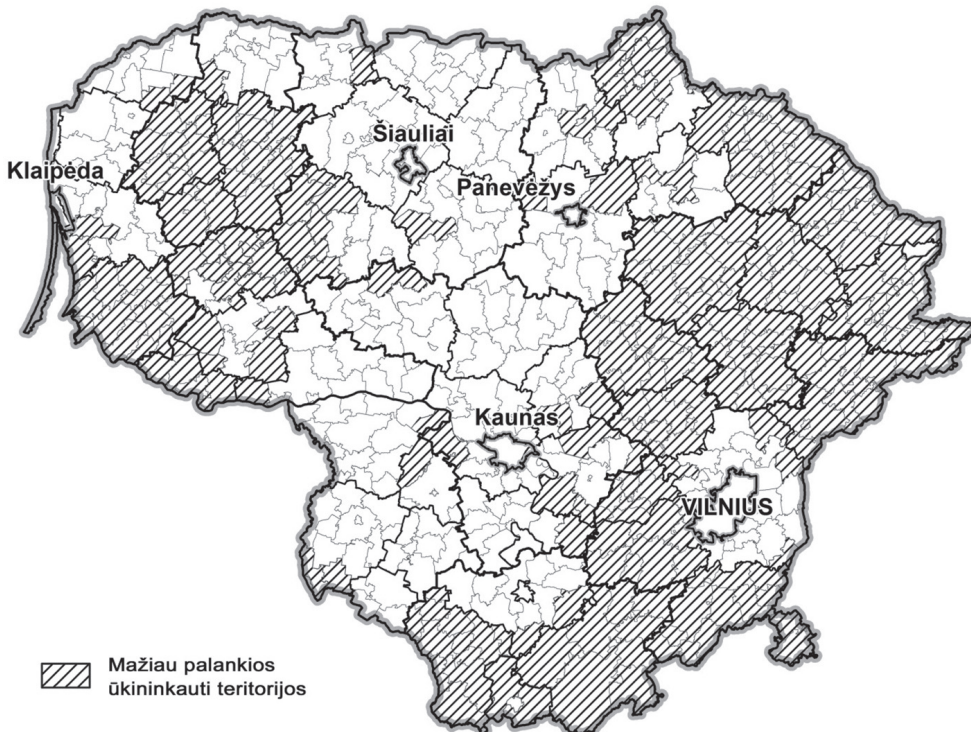
Ūkiai pagal ekonominio dydžio klases buvo analizuojami remiantis žemės ūkio surašymų metodika, priderinta prie ES naudojamų metodikų (Lietuvos Respublikos ..., 2012a). Pagal standartinės produkcijos kiekį yra išskirta 14 ekonominių klasių, tačiau detalai nagrinėtos tik 5, nes taip pateikta žemės ūkio surašyme. Be to, pavyzdžiui, 6 klasė išskiriama tada, kai standartinė produkcija siekia nuo 25 000 iki 50 000 eurų, o 12 klasė, kai standartinė produkcija viršija milijoną eurų. Tokių ūkių mažiau palankiose ūkininkauti seniūnijose yra mažai, nebent pasitaiko stambesnių žemės ūkio bendrovių. Analizavimui buvo išskirtos tokios ekonominės klasės: I – iki 2000 eurų standartinės produkcijos per metus, II – 2 000 iki 4 000, III – 4 000 iki 8 000, IV – 8 000 iki 15 000,

V – 15 000 iki 25 000 eurų. Prie penktos klasės buvo pridėtos visos likusios, kuriose sukuriama didžiausias standartinės produkcijos kiekis. Standartinė produkcija yra „kiekvieno žemės ūkio statistinio rodiklio produkcijos vertė atitinkamame regione vidutinėmis sąlygomis“. Vertė apskaičiuojama dauginant produkcijos vienetą iš supirkimo kainos, be pridėtinės vertės mokesčio (Lietuvos Respublikos ..., 2012a).

2. Mažiau palankių ūkininkauti teritorijų sklaida

Prieš dešimtmetį Lietuvoje buvo išskirtos mažiau palankios ūkininkauti teritorijos, kurių tinkamumas priklausė tiek nuo gamtinių, tiek nuo antropogeninių veiksnių, įtakos turėjo ir demografiniai faktoriai: gyventojų tankumas, prieaugis, darbingų žmonių kiekis ir kt. Mažiau palankios ūkininkauti teritorijos buvo išskirtos vadovaujantis ES Tarybos reglamentais, pritaikius juos Lietuvos sąlygomis, priėmus atitinkamą žemės ūkio ministro įsakymą (Dėl mažiau..., 2004), ir vėlesnėse jo redakcijose (Dėl žemės..., 2004), (Dėl žemės ..., 2006). Pagrindiniai tokio skirstymo kriterijai: 1) mažo našumo žemės naudmenų (< 32 balai) dalis žemės ūkio naudmenose yra > 23 %; 2) grūdinių kultūrų derlingumas (< 2,18 t/ha), t. y. < 80 % šalies vidurkio; 3) gyventojų tankumas (< 15,4 gyv./ km²), t. y. < 50 % šalies vidurkio; 4) vidutinis metinis gyventojų skaičiaus regresas yra > 0,5; 5) darbingo amžiaus gyventojų, užimtų žemės ūkyje, medžioklėje ir miškininkystėje, dalis > 15 %.

Mažiau palankios ūkininkauti teritorijos buvo išskirtos savivaldybių ir seniūnijų lygmeniu, kai ne visa savivaldybės teritorija, o tik kai kurios seniūnijos atitiko minėtus atrankos kriterijus. Taip pat mažiau tinkamoms ūkininkauti vietovėms buvo priskirtos teritorijos, kurios buvo specifinių gamtinių kliūčių, pavyzdžiui, karstiniai reiškiniai bei potvynių užliejamos teritorijos.

1 pav. Mažiau palankios ūkininkauti teritorijos, pagal (Dėl žemės ..., 2006)
Fig. 1. Territories less favourable for agriculture. Source (Dėl žemės ..., 2006)

Iš viso mažiau palankioms ūkininkauti teritorijoms priskirta 19 savivaldybių: Anykščių, Elektrėnų, Ignalinos, Lazdijų, Molėtų, Plungės, Rietavo, Rokiškio, Šalčininkų, Širvintų, Švenčionių, Telšių, Trakų, Ukmergės, Utenos, Varėnos ir Zarasų, Šilutės, Pagėgių, kurių plotas sudaro 1 094 872 ha. Šilutės ir Pagėgių rajonų savivaldybės pateko todėl, kad priskiriamos prie potvynių užliejamų teritorijų. Papildomai išskirta 51 seniūnija – 345 190 ha ir 8 seniūnijos intensyvaus karsto regione – 26 921 ha. Nors Pagėgių, Plungės, Šalčininkų ir Šilutės rajonų savivaldybės bei Klaipėdos rajono Priekulės seniūnija ir neatitiko visų kriterijų, tačiau jos buvo išskirtos pagal gamtinę specifiką, yra svarbios kraštovaizdžio, bioįvairovės, gyvūnijos apsaugos požiūriu. Taip pat buvo išskirtos 8 seniūnijos Biržų ir Pasvalio rajonų savivaldybėse, kuriose kliūčių ūkininkauti sukelia intensyvaus karsto reiškiniai. Iš viso Lietuvoje mažiau palankios ūkininkauti teritorijos sudaro daugiau nei penktadalį šalies teritorijos ir yra 7 rajonų savivaldybės, kuriose nėra nei vienos tokios seniūnijos (1 pav.).

Galima išskirti du didelius mažiau palankių ūkininkauti teritorijų arealus. Didžiausias yra Rytų Lietuvoje, prie kurio prisijungia ir intensyvaus karsto teritorijos Biržų ir Pasvalio rajonų savivaldybėse. Kitas mažesnis plyti Vakarų Lietuvoje ir taip pat susideda iš dviejų gana skirtingų dalių: Žemaičių aukštumos ir potvynių užliejamų teritorijų (Šilutės bei Pagėgių rajonų savivaldybės). Kitur mažiau palankios ūkininkauti teritorijos didesnių arealų nesudaro.

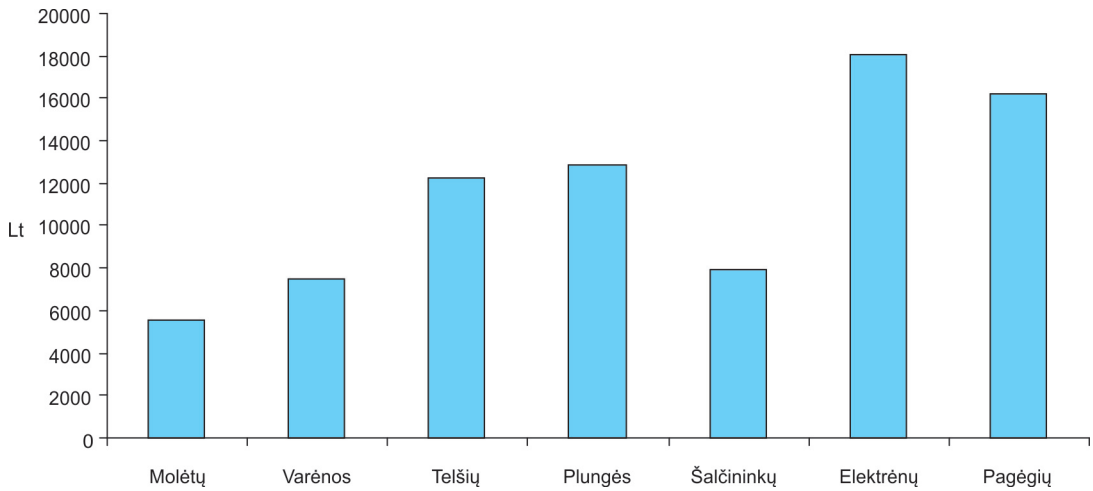
3. Žemės ūkio veiklos intensyvumo tyrimas pagal standartinę produkciją

Straipsnyje žemės ūkio intensyvumas atskleistas analizuojant ūkių standartinę produkciją pagal ekonominio dydžio klases. Žemės ūkio veiklą atspindi gaunama standartinė produkcija, išreikšta litais, kuri, perskaičius produkciją vienam dirbančiam žemės ūkyje, leidžia iš dalies nustatyti žemės ūkio veiklos intensyvumą. 2010 metais Lietuvoje buvo sukurta standartinės produkcijos už 5267, 2 mln. Lt, žemės ūkyje dirbo 369 033 darbuotojai, vienam darbuotojui teko 14 273 Lt.

Buvo paskaičiuota, kokia standartinė produkcija vienam dirbančiam žemės ūkyje yra sukuriama skirtingo našumo mažiau palankiose ūkininkauti teritorijose. Ištyrus skirtingas pagal žemės našumą rajonų savivaldybes pasirodė, kad standartinė produkcija vienam dirbančiam skiriasi daugiau nei 5 kartus. Pagrindinė priežastis yra ta, kad prie mažiau palankių ūkininkauti teritorijų buvo priskirtos intensyvaus karsto bei potvynių užliejamos teritorijos, kuriose žemės našumas yra žymiai didesnis.

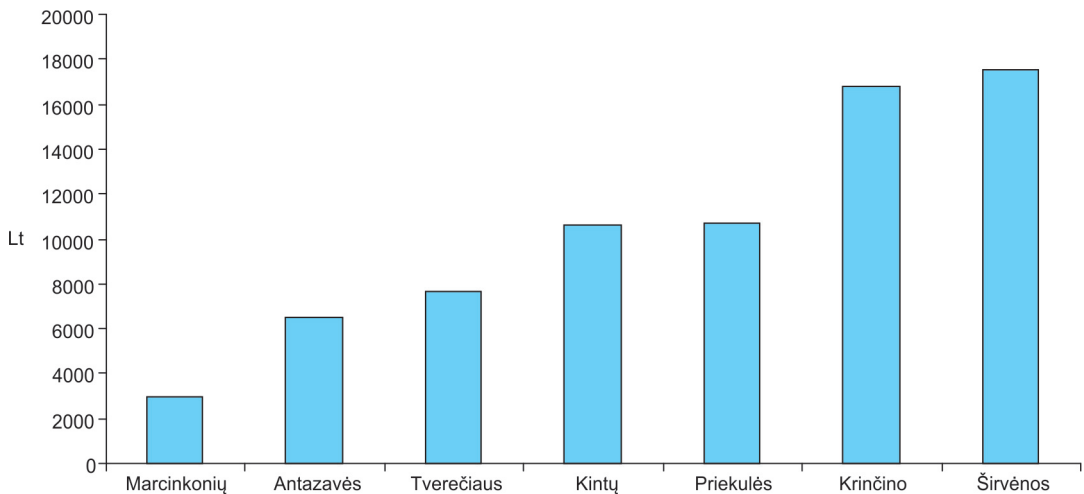
Nenašiausiose savivaldybėse (žemės ūkio naudmenų ekonominis balas iki 30): Zarasų rajono savivaldybėje vienam dirbančiam tenka 5 822 Lt standartinės produkcijos, Molėtų – 5 564 Lt, Utenos – 6 379 Lt. Našesnėse žemėse (žemės ūkio naudmenų ekonominis balas nuo 31 iki 40): Anykščių rajono savivaldybėje – 12 050 Lt, Plungės – 12 881 Lt, Rokiškio – 12 504 Lt ir panašiai. O našiausiose žemėse (žemės ūkio naudmenų ekonominis balas > 40): Šilutės rajono savivaldybėje – 12 955 Lt, Pagėgių – 16 223 Lt, Elektrėnų – 18 100 Lt (2 pav.). Galima paminėti, kad Biržų rajono savivaldybėje, kurioje yra net 5 mažiau palankios ūkininkauti seniūnijos, standartinės produkcijos vienam dirbančiam žemės ūkyje tenka net 21 052 Lt. Kai kuriose mažiau palankiose ūkininkauti savivaldybėse standartinės produkcijos yra sukuriama daugiau nei vidutiniškai Lietuvoje. Aiškiai matyti tiesioginė priklausomybė nuo žemės ūkio naudmenų ekonominio balo, kuo balas didesnis, tuo sukuriama žemės ūkio produkcijos vertė yra didesnė.

Savivaldybių lygmuo neleidžia detaliai atskleisti žemės ūkio intensyvumo, nes atskirose seniūnijose galima įvairaus intensyvumo žemės ūkio veikla. Todėl toks pat palyginimas buvo atliktas ir seniūnijų lygmeniu. Buvo pasirinktos seniūnijos, kurios geriausiai atstovauja anksčiau išskirtiems rajonams. Seniūnijų lygmeniu išryškėjo dar didesni standartinės produkcijos vienam dirbančiam skirtumai, kurie gali atskirais atvejais siekti beveik 10 kartų. Nenašiausiose žemėse plytinčios

2 pav. Standartinės produkcijos kiekis vienam dirbančiam žemės ūkyje, savivaldybėse (Lt), pagal (Lietuvos Respublikos ..., 2012b)

Fig. 2. Standard output per one person employed in agriculture in municipalities (Lt). Source (Lietuvos Respublikos..., 2012b)

3 pav. Standartinės produkcijos kiekis vienam dirbančiam žemės ūkyje, seniūnijose (Lt), pagal (Lietuvos Respublikos ..., 2012a)

Fig. 3. Standard output per one person employed in agriculture in wards (Lt). Source (Lietuvos Respublikos..., 2012a)

seniūnijose standartinė produkcija yra nedidelė: Marcinkonių seniūnijoje – 2 996 Lt, Antazavės – 6 250 Lt, Daugailių – 4 640 Lt. Būtina paminėti, kad Marcinkonių seniūnijoje žemės ūkio naudmenos užima nedidelę dalį ir joje žemės ūkio veikla nėra pagrindinė.

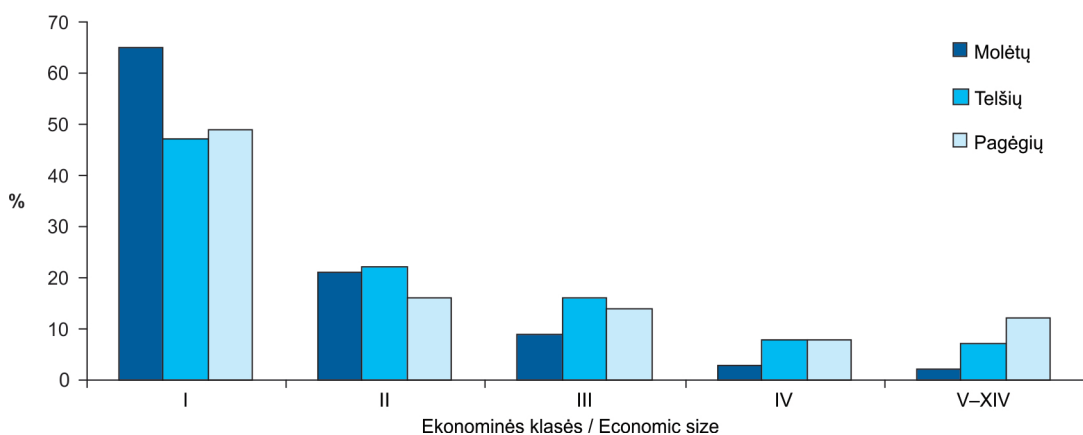
Našesnėse žemėse plynčiose seniūnijose standartinės produkcijos sukuriama žymiai daugiau: Kaniavos seniūnijoje siekia 7 562 Lt, Tverečiaus – 7 636 Lt. Našiausiose žemėse: Kintų seniūnijoje – 10 653 Lt, Priekulės – 10 714 Lt, Krinčino – 16 920 Lt, o Širvėnos seniūnijoje – net 17 494 Lt (3 pav.). Daugiausia standartinės produkcijos iš visų mažiau palankių ūkininkauti teritorijų sukurama Kruopių seniūnijoje, net 20 455 Lt, todėl tokių seniūniją bei priskirtas Elektrėnų, Biržų, Pasvalio rajonų savivaldybių seniūnijas sudėtinga vadinti mažiau palankiomis ūkininkauti.

Mažiau palankiose ūkininkauti teritorijose, kuriose žemės ūkio naudmenų ekonominis balas yra didesnis, sukuriama žymiai didesnės vertės žemės ūkio produkcija. Todėl akivaizdu, kad nenašiausiose žemėse vyraujanti tradicinė žemės ūkio veikla nėra perspektyvi.

4. Ūkių skaičiaus ir standartinės produkcijos pagal ūkių ekonominio dydžio klases analizė

Mažiau palankių ūkininkauti teritorijų ūkių skaičius pagal ekonominio dydžio klases pasiskirsto netolygiai. Rajonų savivaldybių lygmeniu, matyti, kad nenašiausiose žemėse I ir II klasių ūkiai sudaro: Molėtų rajono savivaldybėje 86 %, Ignalinos ir Utenos – 85 %. Kiek našesnėse žemėse: Telšių – 69 %, Ukmergės – 71 %. Našiausiose teritorijose (Pagėgių rajono savivaldybė) sudaro 65 %. Tuo tarpu didelį standartinės produkcijos kiekį sukuriančių ūkių (penktos ir didesnių klasių) dalis nenašiausiose teritorijose yra maža: Molėtų, Zarasų, Ignalinos rajonų savivaldybėse – 2 %, o našesnėse kelis kartus daugiau: Ukmergės – 7 %, o Pagėgių – 12 %. Palyginus tris skirtingo našumo žemių, rajonų savivaldybių teritorijas, matyti, Molėtų rajone vyrauja I–II klasių ūkiai, o daugiau produkcijos sukuriamų ūkių yra nedaug. Kiek našesniame Telšių rajone I–II klasių ūkių yra mažiau, padidėja ūkių, kuriuose sukuriama daugiau standartinės produkcijos.

Našiausiose mažiau palankiose ūkininkauti teritorijose, tokiose kaip Pagėgių rajono savivaldybė, gerokai išauga daugiausia standartinės produkcijos sukuriančių ūkių skaičius (4 pav.).

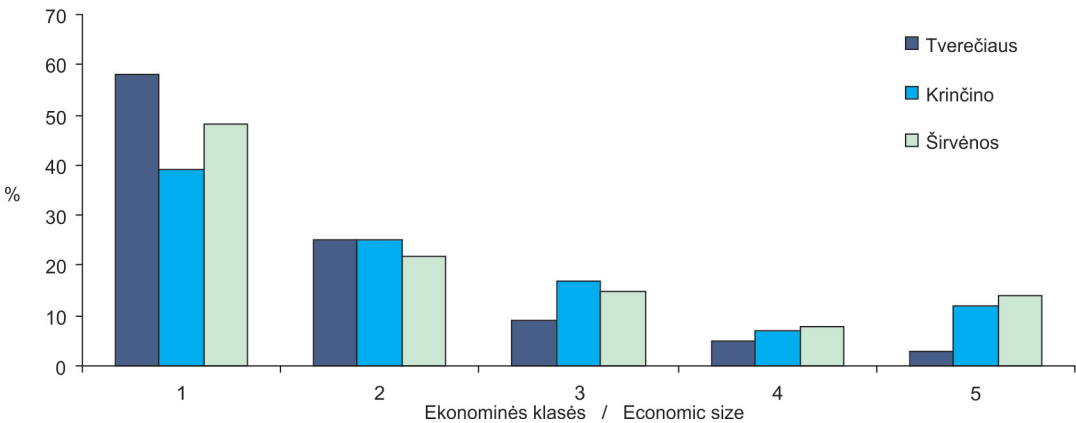
4 pav. Ūkių pasiskirstymas pagal ekonominio dydžio klases, skirtingo žemės našumo savivaldybėse (%), pagal Lietuvos Respublikos ..., 2012b)

Fig. 4. Distribution of farms by economic size in municipalities of different land productivity (%), Source (Lietuvos Respublikos..., 2012b)

Dar didesni skirtumai stebimi seniūnijų lygmeniu. Pavyzdžiui, Marcinkonių seniūnijoje I ir II klasių ūkiai sudaro net 93 %, Daugailių – 85 %, tuo tarpu našesnių žemių seniūnijose: Tverų – 63 %, Kintų – 77 %, o našiausių: Krinčino – 64 %, Širvėnos – 70 %. Jei palyginsime penktos ir aukštesnių klasių ūkių skaičių, tai pamatysime, kad tokių ūkių Marcinkonių seniūnijoje nėra visai, Tverėčiaus – 3 %. Daugailių – 3 %, Tverų – 10 %, Kintų – 7 %, o našiausiose seniūnijose: Krinčino – 12 %, Širvėnos – 14 % (5 pav.).

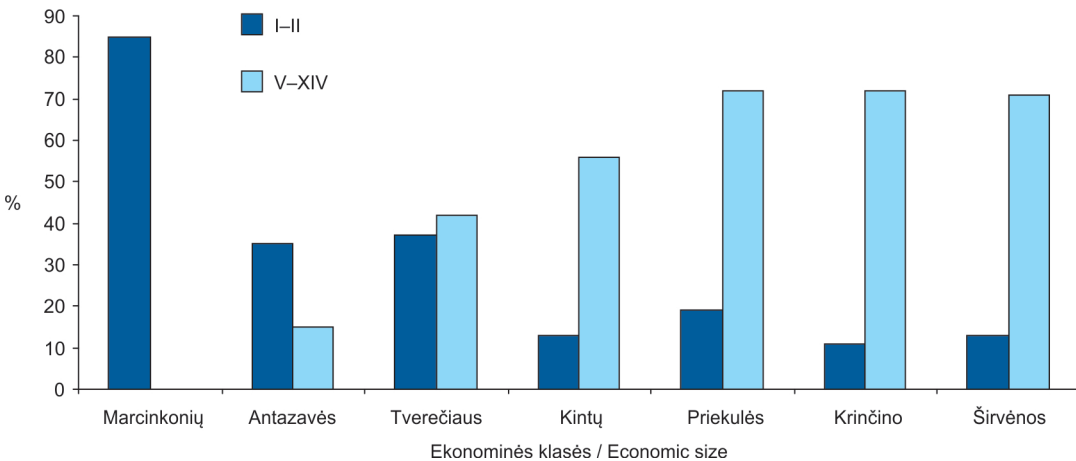
Dar didesni skirtumai išryškėjo, nagrinėjant kiek standartinės produkcijos sukuriama skirtingų klasių ūkiuose. Seniūnijų lygmeniu, matyti, kad labiausiai nenašiose žemėse I ir II klasių ūkiuose yra sukuriama didžiausia standartinės produkcijos dalis. Pavyzdžiui, Marcinkonių seniūnijoje I ir II klasių ūkiai sukuria net 88 % standartinės produkcijos, Daugailių – 40 %, tuo tarpu našesnių žemių seniū-

nijose: Tverų – 15 %, Kintų – 15 %, o našiausių: Krinčino – 11 %, Širvėnos – 11 %. Jei palyginsime penktos ir aukštesnių klasių ūkių sukuriamą produkciją, tai pamatysime, kad Marcinkonių seniūnijoje tokių ūkių visai nėra, Tverėčiaus seniūnijose minėti ūkiai sukuria – 39 %. Daugailių – 30 %, Tverų – 51 %, Kintų – 56 %, o našiausiose seniūnijose: Krinčino – 72 %, Širvėnos – 71 % (6 pav.). Akivaizdu, kad našiausiose seniūnijose daugiau stambių ūkių, o jų sukuriama standartinės produkcijos dalis dar didesnė. Todėl nenašiausiose mažiau palankiose ūkininkauti teritorijose vyraujanti tradicinė žemės ūkio veikla nėra perspektyvi, nes čia mažiausi pagal sukuriamos produkcijos vertę ūkiai ir jiems sunku konkuruoti su našesniais.

5 pav. Ūkių pasiskirstymas pagal ekonominio dydžio klases, skirtingo žemės našumo seniūnijose (%), pagal (Lietuvos Respublikos ..., 2012a)

Fig. 5. Distribution of farms by economic size in wards of different land productivity (%), Source (Lietuvos Respublikos..., 2012a)

6 pav. Skirtingo našumo seniūnijų standartinės produkcijos pasiskirstymas pagal ekonomines ūkių klases seniūnijose, 2010 m. (mln. Lt), pagal (Lietuvos Respublikos ..., 2012a)

Fig. 6. Distribution of standard output of different productivity wards by economic size of farms in 2010 (mln Lt), Source (Lietuvos Respublikos..., 2012a)

Išnagrinėjus mažiau palankias ūkininkauti teritorijas pagal standartinės produkcijos kiekį ir pagal ūkių ekonominio dydžio klases, galima daryti išvadą, kad išskirtos mažiau palankios ūkininkauti teritorijos yra labai skirtingos. Našiausiose savivaldybėse ar seniūnijose kai kurie žemės ūkio intensyvumo rodikliai yra didesni nei vidutiniškai šalyje.

Išvados

1. Lietuvoje mažiau palankioms ūkininkauti teritorijoms priskiriama beveik 1,5 mln. ha žemių, tačiau jų tinkamumas žemės ūkio veiklai yra labai nevienodas.

2. Išsiskiria du pagrindiniai mažiau palankių ūkininkauti teritorijų arealai: didžiausias ir nepalankiausias – Rytų Lietuvos ir kiek palankesnis – Vakarų Lietuvos. Likusiose, potvynių užliejamose (Šilutės, Pagėgių savivaldybės bei Priekulės seniūnija), intensyvaus karsto (8 Biržų ir Pasvalio seniūnijos), teritorijose sąlygos žemės ūkio veiklai yra žymiai geresnės, o kartais net viršija Lietuvos vidurkį.

3. Mažiau palankiose ūkininkauti teritorijose standartinės produkcijos dydis vienam dirbančiam žemės ūkyje, priklausomai nuo žemės našumo, gali skirtis 5 ir daugiau kartų. Nenašiausiose teritorijose (Utenos, Zarasų, Molėtų, Varėnos ir panašaus našumo rajonuose) sukuriama nuo 5 iki 8 tūkst. Lt, kiek našesnėse žemėse (Anykščių, Plungės, Telšių) – nuo 8 iki 12 tūkst. Lt, o našiausiose (Šilutės, Pagėgių, Elektrėnų) siekia 16–18 tūkst. Lt. Našiausiose seniūnijose standartinės produkcijos kiekis vienam dirbančiam gali siekti daugiau nei 19 000 Lt, tai yra daugiau nei Lietuvos vidurkis (14 273 Lt).

4. Mažiau palankių ūkininkauti teritorijų ūkių skaičius pagal ekonominio dydžio klases pasiskirsto netolygiai. Rajonų savivaldybių lygmeniu, matyti, kad nenašiausiose žemėse I ir II klasių ūkiai sudaro apie 85 %. Kiek našesnėse žemėse apie – 70 %, o našiausiose nesiekia 65 %. Tuo tarpu didelį standartinės produkcijos kiekį sukuriančių ūkių (V ir didesnių klasių) nenašiausiose teritorijose yra tik 2–3 %, o našiausiose – daugiau 10 %. Yra seniūnijų (pvz., Marcinkonių), kuriose I ir II klasės ūkiai sudaro daugiau nei 90 %, o penktos ir didesnių klasių ūkių nėra visai.

5. Skirtingų ekonominių klasių ūkiuose sukuriama standartinės produkcijos kiekis skiriasi dar labiau. Seniūnijų lygmeniu išryškėjo, kad nenašiausiose žemėse I ir II klasių ūkiuose yra sukuriamas didžiausia standartinės produkcijos dalis, Marcinkonių seniūnijoje – net 88 %, o našiausių (Krinčino, Širvėnos seniūnijose) – tik 10–11 %. Palyginus V-os ir didesnių klasių ūkių sukuriamą produkciją paaiškėjo, kad nenašiausiose seniūnijose tokie ūkiai sukuria vos trečdalį produkcijos, o našiausiose – daugiau nei 70 %.

6. Mažiau palankių ūkininkauti teritorijų išskyrimo metodiką reikėtų tobulinti ne tik dėl skirtingo našumo teritorijų, tarp kurių pasitaiko net viršijančių Lietuvos vidurkį, bet ir dėl to, kad nuo 2004 metų (kai buvo išskirtos minėtos teritorijos) sumažėjo gyventojų tankumas kaimo vietovėse ir anksčiau nustatyta gyventojų tankumo riba – 15,4 gyv./km² nebeatitinka dabartinių realiųjų: nes pagal 2011 m. gyventojų surašymą, seniūnijų, kuriose gyventojų tankumas yra mažesnis nei 12,5 gyv./km², buvo daugiau nei 180.

Literatūra

Abaliktienė, E., Aleknavičius, P., 2013. Žemės ūkio paskirties žemės naudojimo tendencijos nenašių žemių savivaldybėse. *Žemės ūkio mokslai*, 20(3), p. 159–169.

Aleknavičius, P., 2007. Kaimiškų teritorijų žemės naudojimo problemos. *Žemės ūkio mokslai*, 14(1), p. 82–90.

Aleknavičius, A., Aleknavičius, P., 2010. Žemės ūkio naudmenų ploto pokyčių perspektyvos Lietuvoje. *LŽŪU mokslo darbai*, Nr. 86(39), p. 28–36.

Dėl mažiau palankių ūkininkauti vietovių, 2004. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2004 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 3D-72. *Valstybės žinios*, Nr. 34-1111.

Dėl žemės ūkio ministro 2004 m. vasario 27 d. įsakymo Nr. 3D-72 „Dėl mažiau palankių ūkininkauti vietovių“ pakeitimo, 2004. *Valstybės žinios*, Nr. 78-2735.

Dėl žemės ūkio ministro 2004 m. vasario 27 d. įsakymo Nr. 3D-72 „Dėl mažiau palankių ūkininkauti vietovių“ pakeitimo, 2006. *Valstybės žinios*, Nr. 3D-2921.

Lietuvos Respublikos 2010 metų visuotinio žemės ūkio surašymo rezultatai pagal seniūnijas, 2012a. *Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės*.

Lietuvos Respublikos 2010 metų visuotinio žemės ūkio surašymo rezultatai pagal apskritis ir savivaldybes, 2012b. *Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės*.

Milius, J., Ribokas, G., 2008. Dirvonai Lietuvos XX ir XXI amžių laukuose. *Geografija*, 44(1), p. 9–18.

Ribokas, G., 2010. Šiaurės rytų Lietuvos kaimo raidos perspektyvos. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(19), p. 63–74.

Ribokas, G., 2011. Apleistų žemių (dirvonų) problema retai apgyventose teritorijose. *Kaimo plėtros kryptys ir galimybės žinių visuomenėje*, 2, p. 298–306.

Ribokas, G., 2012. Šiaurės rytų Lietuvos žemės naudojimo socialiniai aspektai. *Geografijos metraštis*, 45, p. 90–97.

Survila, R., Leimontaitė, G., 2010. Apleistos žemės problemos ir jų sprendimo būdai. *Žemėtvarka ir hidrotechnika*, 142, p. 25–30.

Žemės kadastras, 1989. Vilnius: Mokslas, 727 p.

SOME ASPECTS OF AGRICULTURAL INTENSITY IN THE TERRITORIES LESS FAVOURABLE FOR FARMING

Gintaras Ribokas

Lithuanian Social Research Centre, Goštauto str. 11, LT-01108, Vilnius

E-mail: gintaras.geo@gmail.com

Summary

The farming conditions in Lithuania are rather variable. The earnings from farming in unproductive lands are a few times as small as from farming in fertile lands. In some Lithuanian regions agricultural activity has become unprofitable. Unutilised agricultural lands have appeared. Though most of the families of rural territories are involved in agricultural activity only for some of them this kind of occupation is the main source of subsistence. The high number of persons engaged in agricultural activity is one of the factors predetermining the lower than the average living standards. It is also one of the causes of low labour productivity. In the unproductive lands, the demographical situation is worse than the average value for the country. As a consequence of depopulation, educational, cultural, medical and other institutions are closed. These circumstances add to unemployment, poverty and social alienation and entail many other social problems.

For improvement of conditions for development of agricultural activity, the territories less favourable for farming, i.e. territories where agricultural activity is unprofitable and requires state support, were distinguished. It has turned out that these territories are rather variable in terms of agricultural activity. Some of them even include lands convenient for farming.

The article focuses on analysis of agricultural activity intensity indices in the territories less favourable for agriculture. Emphasis is placed on comparison of standard output in the areas with different soil productivity of the territories less favourable for agriculture, number of farms and analysis of standard output by economic size of farms. The following conclusions were made:

1. In Lithuania, the territories less favourable for agriculture occupy almost 1.5 million hectares yet their suitability for farming is rather variable.

2. Two areas of the territories less favourable for agriculture were distinguished: the biggest and most unfavourable area includes East Lithuania and the less unfavourable area includes West Lithuania. The other parts of Lithuania, i.e. water meadows of Šilutė and Pagėgiai municipalities and Priekulė ward and intensive karst zone (8 Biržai and Pasvalys wards), are considerably more favourable for agricultural activity which sometimes exceeds the average value for Lithuania.

3. The standard output per person employed in farming in the less favourable for agriculture territories may differ five-fold and even more depending on soil fertility. In the most unproductive territories (Utena, Zarasai, Molėtai, Varėna, etc. districts), one person employed in agriculture creates from 5 to 8 thou Lt, in somewhat more productive lands (Anykščiai, Plungė, Telšiai, etc. districts) from 8 to 12 thou Lt, and in the most productive lands (Šilutė, Pagėgiai, Elektrėnai) the output reaches 16–18 thou Lt. In the most productive wards, the standard output per one person employed in agriculture may reach more than 19 thou Lt, i.e. more than the average value for Lithuania (14 273 Lt).

4. The number of farms by economic size in the territories less favourable for agriculture is unevenly distributed. At the municipal level, the farms of economic size I and II in the most unproductive lands account for about 85 %. In higher productivity lands, they account for about 70 % and in the most productive lands they account for less than 65 %. Meanwhile, the number of farms with the highest standard output (beginning with economic size V) in the most unproductive lands makes up only for 2–3 % whereas in the most productive lands more than 10 %. There are wards (e.g. Marcinkonys) where farms of economic size I and II account for 90 % whereas farms of higher economic size are altogether absent.

5. The standard output created in the farms of different economic size is rather variable. At ward level it was determined that in the most unproductive lands the farms of economic size I and II create the greatest part of standard output: even 88 % in the Marcinkonys farms whereas only 10–11 % in the most productive Krinčinas and Širvėna lands. Comparison of production output of farms of economic size V and higher showed that in the most unproductive lands these farms create hardly one third of production whereas in the most productive lands more than 70 %.

6. The classification of the territories less favourable for agriculture is imperfect not only because of their different productivity (the productivity in some of them even exceeds the Lithuanian average) but also because of the circumstance that since 2004 (when these territories were distinguished) the population density in rural areas has reduced. The previously established value of density – 15.4 p/ km² – is at variance with the actual situation today.